

state that rivalry and competition are similar notions, and market economy, that does not declaim against rivalry, leads the competition to the level of the possibility of the revelation of the abilities of a person, his or her initiative and development through the increase of the level of the production, services and satisfying everyday needs. At the same time the main aspect is that competition is an innate necessity of a person that is formed in the process of his or her development as a personality, and depends on the state and social structure.

It should be remembered that one of the most important peculiarities of the competition is that it serves, first of all, the interests of the development and perfection of each individual, his opportunities and abilities.

It has been proved that the competition in the period of gaining professional knowledge functions as the source of the formation of the competitiveness in the sphere of working activity. The combination of intrinsic and acquired personality qualities on the basis of the competition contributes to the formation of the competitiveness of the future teacher, as well as to his or her desire to show better results, and eventually to achieve competition benefits and success in concrete spheres of activity.

Key words: rivalry, competition, competitiveness.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 37.013.42

І. В. Бєлецька

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Глобалізація процесів соціального розвитку та техногенний і інформаційний характер сучасної цивілізації зумовлюють необхідність у постійному розвитку людини, яка здатна самостійно і творчо розв'язувати безліч різноманітних загальних проблем. Суспільству потрібні освічені, грамотні, компетентні, організовані, комунікабельні фахівці, які можуть конструктивно працювати в сучасних динамічних умовах життя. У реальних умовах сьогодення незмірно зростає значення формування гармонійно розвинутої, суспільно активної особи. Всі ланки системи освіти в Україні ставлять мету – підготувати високоосвічених, всебічно розвинутих спеціалістів, здатних на творчу діяльність у всіх сферах громадського життя.

Одним з важливих напрямів педагогічної освіти є формування організаторських умінь у майбутніх соціальних педагогів. Особливої

актуальності набуває це в сучасних умовах переходу до ринкової економіки, коли гостро постає потреба в активних, ініціативних особистостях, які здатні організувати себе й інших. Таким чином, на перший план висувається проблема підготовки конкурентноздатної особистості, яка має необхідні знання й уміння, стиль мислення і поведінки керівника й організатора.

Організаторські здібності працівника стають затребуваними незалежно від займаної посади та характеру основної професійної діяльності, тому що забезпечують результативність індивідуальної та групової діяльності, сприяють розвитку міжособистісної взаємодії і спілкування, дозволяють вибудовувати тимчасові й довгострокові плани, ефективно діяти в стандартних і нестандартних ситуаціях, оптимально використовувати матеріальні, психологічні та кадрові ресурси.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з цього питання показав, що у вітчизняній літературі проблеми організаторської діяльності та формування організаторських умінь довгий час взагалі спеціально не розглядалися, тому в наш час у педагогічній науці й практиці цьому приділяється певна увага.

Вивчаючи особливості педагогічного спілкування, Г. Балл, С. Максименко, С. Мусатов, В. Семиченко, М. Савчин, та ін. звертають увагу на таку важливу ознаку педагогічної діяльності, як поліфункціональність будь-якого акту взаємодії: педагог незалежно від того який функціональний смисл бачить у контакті з учасником взаємодії, завжди реалізує декілька функцій: стимулює пізнавальну активність учня (студента), мотивує пізнання свого предмету, домагається розуміння того, про що йде мова, встановлює певні статусно-рольові стосунки як нормативні, здійснює вплив на особистісному рівні тощо. При цьому зазначається, що з цією поліфункціональністю педагогічної діяльності педагоги-початківці не завжди можуть упоратися: вони, як правило, перебільшують інформаційний і статусно-рольовий компоненти, в той же час недооцінюють спонукальний, координаційний, емотивний аспекти спілкування. Також показано, що діалогічна стратегія педагогічної діяльності виходить з визнання повноцінності та принципової рівноправності партнерів, хоч як би вони різнилися за віком, соціальним статусом, рівнем знань і досвіду. За такої стратегії суб'єкт у спілкуванні реалізує свою індивідуальну, особистісну позицію. Отже, комунікативна взаємодія передбачає діалогічні взаємовідносини, де педагог демонструє високу культуру та уміння вести бесіду, мета якої не підкорення одного опонента іншому, а спільний пошук загального конструктивного вирішення проблем, що виникли.

Ряд авторів (Т. Василюшина, О. Коропецька, В. Рижов, М. Тоба, Ю. Черненко та ін.) вважають, що ефективність та результати педагогічної діяльності істотно залежать від стильових особливостей спілкування педагога і студента, від рівня сформованості у педагога

емпатії як окремої і специфічної для педагогічної діяльності здатності. Підкреслюється (В. Рижов), що теоретичною основою стратегії, тактики і реальної практики професійного виховання педагога може стати така концепція педагогічного спілкування і адекватна їй модель професійно важливих комунікативних властивостей, здібностей і вмінь педагога, в якій би були послідовно реалізовані наступні позиції: розуміння педагогічної діяльності як принципово комунікативної; розуміння спілкування як діяльності принципово соціальної і діалогічної.

Стверджується, що гуманізація комунікативної діяльності педагога відродження культурно-історичних, етнопсихологічних, народознавчих виховних традицій – системи поглядів, переконань, ідеалів, звичаїв, що покликані формувати світоглядну картину і ціннісні орієнтації студентів, у спілкуванні передавати їм досвід попередніх поколінь, багатства духовної культури народу, його національного характеру. Відмічається (А. Деркач, В. Крисько, М. Пірен, М. Юрій та ін.), що феноменологія культури спілкування фіксує як стандарти комунікації, так і етнічні його особливості.

Проведений теоретичний аналіз сучасних тенденцій дослідження проблематики спілкування показує, що шлях до розв'язання проблеми комунікативного потенціалу педагога та його реалізації полягає у розкритті співвідношення ідеально можливого і дійсно існуючого. Визначення можливих напрямків вдосконалення процесу педагогічного спілкування, його корекції пов'язане з виокремленням загальної психологічної структури професійної комунікації, основних компонентів комунікативного потенціалу особистості педагога як учасника взаємодії. Можна припустити, що важливою ознакою актуалізації комунікативного потенціалу педагога є вираження його характеристик (комунікативних можливостей) в поведінковій реакції під час реального міжособистісного спілкування. Прийняті особистістю як значущі для неї ціннісні орієнтації, вони стають внутрішніми спонуками соціальних дій, регулюють індивідуальну поведінку педагога. Відсутність умов реалізуватися (як на рівні самосвідомості, так і на рівні практичних дій) призводить до зниження потенційних і актуальних комунікативних особливостей педагога, до руйнування його авторитету при формальній наявності потенціалу. Комунікативний підхід не спрощує, не принижує і не абсолютизує учасників спілкування, натомість він враховує всю складність і процесу, і партнерів по спілкуванню, дає можливість побачити нові аспекти у відомих концепціях, а також виявити особливі грані самої проблеми [1].

Про яку б сферу людської діяльності («людина – держава», «людина – суспільство», «людина – природа», «людина – техніка», «людина – людина») не йшлося, слід зазначити, що утвердження взаємин викладачів і студентів залежить від цілеспрямованої й відповідальної їх взаємодії, яка ґрунтується на розвиненій комунікативній культурі.

Остання є консолідуючим началом та регулятором поведінки, гарантом шанобливого ставлення й розуміння, терплячості й взаємоповаги.

У ситуації спілкування образ педагога виникає як результат комунікації й виконує функції його регулятора. Зміст цього образу та його регулятивне значення зумовлені особливостями взаємодії в конкретній ситуації, а ці ситуації визначаються характером і результатом діяльності. Педагог, тим самим постає перед студентами не тільки як суб'єкт певного віку, статі, а насамперед як особистість, яка має певні характерологічні якості, емоційні, вольові та інтелектуальні риси. Характеристика властивостей педагога уявляється студентам не безпосередньо, як, скажімо, зовнішній вигляд. Виявлення цих властивостей педагога становить головне завдання міжособистісного розуміння студентами самого педагога.

Розуміння педагога потребує певного ступеня розвитку уяви, що дає студенту змогу подумки посісти місце партнера по спілкуванню. Студентські роки вважають третім світом, що існує між дитинством та дорослістю. У цей час молоді люди виявляються на порозі зрілого дорослого життя і дивляться на теперішнє з позиції майбутнього, шукають смисл свого життя. Цей пошук відображається у потребах і мотивах юнаків та дівчат [2].

Після закінчення університету студенти мають бути психологічно готовими до дорослого життя. Поняття „психологічної готовності” передбачає у цьому випадку наявність потреб та здібностей, що дозволяють випускнику найповніше реалізувати себе у майбутній професійній діяльності, у громадському та сімейному житті. Це, по-перше, потреба у спілкуванні з іншими людьми, потреба та здатність творчо працювати; по-друге, вміння критично мислити, орієнтуватися у різноманітних подіях, що відбуваються у сучасному світі, які виступають у формі наукового, теоретичного світогляду; по-третє, наявність розвиненої рефлексії, засобами якої забезпечується свідоме та критичне ставлення до себе. Сформувавшись, ці якості утворюють психологічну базу для соціального та особистісного життя і майбутніх працівників.

Успішність спілкування, комунікації, взаємодії з іншими людьми пов'язана з емоційною сферою студента. Почуття, співчуття та співпереживання допомагають адекватному розумінню інших людей. Уміння сприйняти почуття іншої людини як власні, здатність до емоційного відгуку є необхідними складовими спілкування та специфічним засобом пізнання людини людиною.

Зауважимо, що студент із достатньо розвиненою комунікативною культурою здобуває здатність творчо ставитися до різноманітних ситуацій ділового та емоційного спілкування, з якими він зустрічається у навчально-пізнавальній діяльності.

Окреслені ознаки комунікативної культури студентів університету перебувають у тісній взаємодії, і нехтування хоча б однією із них неможливе, особливо коли студент завершує своє професійне навчання.

Отже, визначальним фактором, що виступає запорукою успіху майбутнього соціального педагога є саме розвинена комунікативна культура.

Загалом сукупність науково-професійних, моральних, естетичних і філософських знань, умінь, навичок, якими оволодіває студент, його особисте, ціннісне ставлення до інших людей і до самого себе проявляється у його діяльності, поведінці й спричиняється до утвердження культури. А чим вищою є загальна культура, тим більше вона відображається у потребі спілкування і розвитку комунікативної культури. Особистість майбутнього працівника з глибокими різносторонніми знаннями викликає не лише інтерес інших, а й бажання спілкуватися з нею, тому що вона сама йде на контакт, шукаючи взаєморозуміння і способів передачі своїх ідей та думок однокурсникам, старшим.

Тому одним із важливих завдань викладачів є створення належних умов і сприяння розвитку саме комунікативної культури студентів у реальному навчально-виховному процесі [3]. Перед нами постає питання значення викладача у формуванні комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів із соціальної педагогіки.

Дійсно, педагогічна діяльність має специфіку, яка полягає в тому, що, по-перше, це процес взаємодії між людиною, яка оволоділа культурою, і людиною, яка лише оволодіває нею [4, с. 37]. Це в свою чергу визначає розумовий характер праці вчителя, потребує розвитку інтелекту. По-друге, в педагогічній діяльності специфічним є продукт праці – людина, яка є часткою соціального цілого, сукупністю суспільних відносин, має неповторні індивідуальні якості.

Щоб керувати процесом розвитку і формування студентів у вузі, необхідно правильно визначити особливості властивостей особистості кожного з них, ретельно аналізувати умови їх життя і діяльності, перспективи і можливості вироблення кращих якостей. Без використання психологічних знань не можна виробити всебічну підготовленість і готовність студентів до успішної професійної діяльності, забезпечити високий рівень їх навчання і виховання, єдність теоретичної і практичної підготовки з урахуванням профілю вузу і спеціалізації випускників. Це стає особливо важливим у сучасних умовах, в умовах кризи суспільства, коли зі сфери політики і економіки криза перейшла в галузь культури, формування і виховання людини. Саме тому нова концепція освіти і виховання у вищій школі вимагає удосконалення педагогічної діяльності викладачів закладу і досягнення ними професіоналізму. Професіоналізм викладача вузу педагогічної діяльності виявляється в умінні бачити і формувати педагогічні завдання на основі аналізу педагогічної ситуації і знаходити оптимальні способи їх розв'язання. Заздалегідь описати все різноманіття ситуації, що розв'язує педагог у ході роботи зі студентами, неможливо. Приймати рішення необхідно щораз у новій ситуації, яка завжди своєрідна і швидко змінюється, при цьому однією з

найважливіших характеристик педагогічної діяльності є її творчий характер [5].

Соціальна зрілість студента, як рівень розвитку його особистості, визначається всією сукупністю його діяльності. Тому вона обов'язково включає активну життєву позицію особистості й досягається у неперервній єдності виховання та самовиховання, в активному, постійному прагненні самої особистості до швидкого досягнення соціальної зрілості, в її потребі у саморозвитку.

Таким чином, соціальна зрілість фіксує стан розвитку особистості через характер, спрямованість її діяльності на реалізацію суспільних ідеалів.

При формуванні соціальної зрілості особистості у студентів виробляється певна система орієнтацій особистості на наявні в суспільстві цінності. Ціннісні орієнтації доцільно уявити як внутрішнє начало людської діяльності. Ціннісна орієнтація є стійким і цілісним соціальним утворенням, в якому концентрується увесь досвід, нагромаджений людством протягом свого існування.

У педагогічному процесі ціннісна орієнтація показує, якою мірою індивід здатний усвідомити суспільні наслідки своєї діяльності. При чому у такому випадку ціннісна орієнтація розглядається як суттєва ознака соціальної зрілості особистості та як основний елемент її свідомості й самосвідомості.

Слід зазначити, що зростання соціальної зрілості особистості студента, його критеріальних характеристик здійснюється через соціальні, матеріальні та духовні потреби.

Розглянемо критерії соціально-професійної зрілості.

Критерії на відповідному етапі життєдіяльності особистості дозволяють показати процеси її становлення та розвитку в основних напрямках соціально-професійного зростання. Соціальна активність, відповідальність та самовизначення дають можливість говорити про соціальну зрілість особистості як про органічну єдність цих властивостей особистості на більш високому рівні її розвитку.

- Соціальна активність полягає в здатності студента до здійснення функцій самоконтролю, саморегуляції, самосвідомості та самореалізації.

- Наявність соціальної відповідальності як усвідомленої необхідності зіставляти свою поведінку із суспільними нормами та установками з метою соціального прогресу, свідчить про досягнення особистісного періоду в структурі соціальної зрілості, про включення її у суспільні відносини як цілісної системи.

- Соціальне самовизначення тісно пов'язане з вибором професії, результатом якої є не лише здобута професія, а й новий трудовий колектив.

Необхідно зауважити, що формування соціальної зрілості здійснюється лише в тому випадку, коли студент включається в таку діяльність, яка викликає бажання розвиватися, змінюватися.

Виділяють такі рівні становлення соціальної зрілості особистості студента, як майбутнього фахівця:

1. *Початковий рівень* – визначається звуженим включенням студента (фахівця) у суспільство шляхом виконання тільки значущих видів діяльності.

2. *Формальний* – студент (фахівець) виконує свідомо покладені на нього функціональні обов'язки, але практично не виявляє активності у суспільній діяльності, здійснює пасивне засвоєння і відтворення досвіду.

3. *Пошуковий* – студент, як майбутній фахівець активно включається у життєдіяльність навчального закладу, свідомо виконує свої обов'язки, намагається відшукувати ефективні засоби розв'язання проблем, завдань, домінує активна життєва позиція.

4. *Творчий* – студент демонструє наявність ініціативи і реальної діяльності у процесі роботи, активно реалізує ефективні шляхи вирішення навчальних та професійних завдань, це рівень усвідомлення, відповідальності за себе та інших [6, с. 36].

Реалізація активної життєвої позиції у професійному зростанні залежить від ступеня сформованості взаємин, інтересів, установок та навичок діяльності. Вузькість інтересів студента (молодого спеціаліста) є показником недостатньої сформованості його установок і позицій в цілому, вони ж, у свою чергу, є причиною недостатньої активності. І навпаки. Різномічні інтереси передбачають розвиток творчих настанов і створюють умови для зростання соціальної позиції і відповідно – підрунтя високої кваліфікації спеціаліста.

Отже, формування соціальної зрілості студента – це проблема виховання студента в умовах навчального закладу та поза ним як громадянина, особистості, інтелігента. Для успішної реалізації зростання соціальної зрілості студента необхідно залучати його до активних видів діяльності. Становлення та розвиток соціальної зрілості передбачає наявність у студента (як майбутнього фахівця) прагнень, орієнтирів щодо соціально-професійної перспективи.

Таким чином, підготовка студентів повинна ґрунтуватися на синтетичному переході до професійної діяльності, що передбачає достатній рівень знань та професійної грамотності. Формою ставлення людини до професії є професійна спрямованість, що визначається як інтерес до професії та схильність працювати за даною професією [7, с. 38].

Список використаної літератури

- 1. Терещук С. В.** Психологічні детермінанти комунікативного потенціалу вчителя : автореф. дис... канд. психол. наук; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України / С. В. Терещук. – К., 2001. – 21 с.
- 2. Корнєв М. Н.,** Коваленко А. Б. Соціальна психологія : підручник / М. Н. Корнєв, А. Б. Коваленко. – К. : Логос, 1995. – 304 с.
- 3. Поплавська С. Д.** Комунікативна культура студентів медколеджу:

підходи до формування / С. Д. Поплавська // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – № 25. – С. 162 – 164. **4. Шакуров Р. Х.** Директор и микроклимат учительского коллектива / Р. Х. Шакуров. – М. : Знание, 1979. – 48 с. **5. Педагогика** и психология высшей школы: Учеб. пособие. – Ростов н/Д : Феникс, 2002. – 544 с. **6. Радул В. В., Михайлов О. В.** Соціальна зрілість майбутнього фахівця: педагогічні фактори формування : монографія / В. В. Радул, О. В. Михайлов. – Кіровоград : РВВ КДПУ, 2000. – 371 с. **7. Чобітько М. Г.** Особистісно-орієнтоване професійне навчання: зміст і структура / М. Г. Чобітько // Педагогіка і психологія. – 2005 – № 3(48) – С. 48 – 56.

Белецька І. В. Роль викладача у формуванні комунікативних якостей майбутніх соціальних педагогів

Ступінь професіоналізму сучасного вчителя залежить від рівня розвитку його комунікативної компетентності, а це передбачає в своїй основі високий рівень розвитку комунікативних здібностей особистості. Комунікативні здібності вчителя розглядаються як багатогранне особистісно-професійне утворення, яке забезпечує здатність оптимальної організації професійного спілкування з іншими учасниками комунікативного процесу, адекватність сприймання себе у спілкуванні під час взаємодії та індивідуально-психологічних особливостей співрозмовників, швидкість та легкість засвоєння нових, більш ефективних форм комунікативної поведінки. Вони інтегруються у стилі професійної взаємодії вчителя, забезпечуючи індивідуальний характер його спілкування з вихованцями, і є основою готовності спеціаліста до педагогічного спілкування, провідним компонентом комунікативної компетентності вчителя.

Ключові слова: соціальний педагог, вчитель, комунікативні якості.

Белецкая И. В. Роль преподавателя в формировании коммуникативных качеств будущих социальных педагогов

Степень профессионализма современного учителя зависит от уровня развития его коммуникативной компетентности, а это предполагает в свою очередь высокий уровень развития коммуникативных способностей личности. Коммуникативные способности учителя рассматриваются как многогранное личностно-профессиональное образование, которое обеспечивает способность оптимальной организации профессионального общения с другими участниками коммуникативного процесса, адекватность восприятия себя в общении во время взаимодействия и индивидуально-психологических особенностей собеседников, скорость и легкость усвоения новых, более эффективных форм коммуникативного поведения. Они интегрируются в стиле профессионального взаимодействия учителя, обеспечивая индивидуальный характер его общения с воспитанниками, и является

основой готовности специалиста к педагогическому общению, ведущим компонентом коммуникативной компетентности учителя.

Ключевые слова: социальный педагог, учитель, коммуникативные качества.

Beletskaya I. V. The Teacher's Role in the Formation of Communicative Qualities of Future Social Teachers

The degree of professionalism of the contemporary teacher depends on the level of development of the communicative competence, and this implies in its basis a high level of development of communicative abilities of the individual. Communication skills of teachers are considered as a multi-faceted personality-vocational education, which provides the ability to optimal organization of professional communication with other participants of the communication process, adequacy of the perception of themselves in communication at the time of interaction and individual psychological characteristics of the interviewees, the speed and ease of assimilation of new, more effective forms of communicative behavior. They are integrated in the style of professional cooperation of teachers, providing the individual character of its communication with the students, and is the basis of readiness of a specialist to the pedagogic communication, leading component of communicative competence of a teacher.

Key words: the future of social teacher, teacher, communicative qualities.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

УДК 811.161.2'38 +929 Карпенко-Карий

С. М. Бронза

**ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ СВОЄРІДНОСТІ ТВОРЧОГО ДОРОБКУ
ІВАНА ТОБІЛЕВИЧА (КАРПЕНКА-КАРОГО)**

Літературна й мовна творчість Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) була відображенням потреб часу та прагнень українського народу. Продовжуючи традиції світових драматургів початку ХІХ століття, письменник намагався вишукати ті виражальні засоби української мови, які повною мірою надали б його персонажам самобутності та оригінальності.

У листі (кінець лютого 1899 року) до сина Назара Іван Карпович Тобілевич (Карпенко-Карий) писав, що дома (на Хуторі Надія) він працюватиме над новою п'єсою «Сава Чалий», але «...одна біда, що я